

Josep Rafel Carreras

La Música a Catalunya en la XIII centuria

BARCELONA.—IMPREMTA
DE FRANCISCO X. ALTÉS,
ÀNGELS, 22 Y 24. — 1910.

2

78 (46.71)
H. Carreras

Joseph Rafel Carreras

La Música a Catalunya en la XIII centuria

BARCELONA.—IMPREMTA
DE FRANCISCO X. ALTÉS,
ÁNGELS, 22 Y 24. — 1910.

DE LES MEMORIES DEL CONGRÉS DE
HISTORIA DE LA CORONA D' ARAGÓ.

La música a Catalunya en la XIII centuria

Atentament invitats per pendre part en lo Congrès de la Historia de la Corona de Aragó, coloborant-hi ab un treball sobre música a Catalunya en la XIII centuria, no hem pogut menys d'accedir al sollicitat concurs, tan més quan sempre hem sentit pregonia amor per nostra patria, sempre ha bategat nostre cor al impuls dels nobles sentiments en que s'inspiraren les glorioses pàgines de sa historia.

Malhauradament nostre aplech de noticies, nostre capdal de notes musicogràfiques abarca un període que comença en la XIV y fineix en la XVIII centuries, tenint molt poca cosa del segle XIII, època verament escassa de documentació y assenyaladament de documentació catalana. Axís y tot nos atrevím a presentant-se, oferint lo petit òbol de nostre concurs, fent constar que si la ofrena no es digna del acte no es per culpa nostra, sinó per la naturalesa del treball. Si nostre dó es petit, nostra voluntat es molt gran.

Dividirèm lo treball en quatre parts que seràn: Música Relligiosa, Música Popular, Música Trobadoresca, Didàctica Musical.

I

MÚSICA RELIGIOSA

La música relligiosa, propia dels actes llitúrgichs, era en la XIII centuria a Catalunya per l'estil dels altres pahissos llatins, tant en los cants *comuns* de la Missa (Introit, Kyrie, Gloria, Gradual, Alleluya, Tracte, etz...) anomenats axí perque són empleats comunment y lo text es sempre invariablement lo meteix, com en los *propis* (Introits, Graduals, Alleluyas, etz.) que són anomenats axís per ésser apropiats als diferents textos que convenen al reg de la festa que té lloch; també seguïen lo meteix caràcter les Hores canòniques.

Les antigues melodies del cant gregorià se presenten revestides de una bellesa insuperable a la que may podrà arribar la música moder-

na ab sos variats recursos, ab la particularitat de que quan més antichs son, més senzills y severs resulten aquests cants que tenen la propietat d'elevant l'esperit vers Déu, fontana de suavíssima amor, prototipe de perfeta bellesa.

Segons les necessitats dels oficis y per les reunions de devoció s'hi ajuntaven responsos, hymnes, seqüencies y altres resos que perteneixien més o menys al cant gregorià.

Per la festa de nostre gran rey Jaume lo Conqueridor se cantava en lo monestir benedictí de Santa Maria de Ripoll, una seqüencia que pertany á aquesta darrera classificació. Aquesta seqüencia se conserva en l'Arxiu de la Corona de Aragó, en lo còdex sobre los miracles de Sant Jaume, titolat *Epistolae Calixti II*. Fou copiada de son original de Santiago de Compostela l'any 1173 per lo monju Arnaldus de Monte, qui fou qui la portà a Ripoll. Aquesta música, per son caràcter, se separa bastant del cant gregorià clàsich, ja que adopta alguna forma més moderna, essent quelcòm amanerada en alguna frase. D'aytal música n'ha fet un complert estudi, en la *Revista Musical Catalana*, dom Maur Sablayrolles, monju benedictí de Perramón.

Quan lo poble no comprenia ja lo llatí, per haverse format la llengua vulgar, se permeté introduhir en alguns resos de la Esglesia algunes interpolacions en llengua popular, sobre música també popular; aquestes interpolacions eran anomenades *Tropus* y s'estilaven en gran manera en la XIII centuria. Les festes que en nostra terra se celebraven d'aytal manera, eren particularment lo día dels Ignocents, de Sant Nicolau (qual recort encara viu a Montserrat) y de Sant Esteve. Encara se conserva lo plany de Sant Esteve que s'cantava en nostres esglésies en la XIII centuria. Lo reproduhim, en quant a la part musical, trayentlo del document nombre 151 (marcat ab les inicials C. V.) de la Bib. Chigiana, y en quant a la lletra seguint l'Abat Delhoste (1) qui la trobà a Elna en un missal antich, hon s'adoptà la forma complertament catalana, seguint la provençal del segle XII. Diuen axís los primers versos de quiscuna interpelació:

Aquesta lissó que legirem
Dels fets dels apòstols ho traurèm;
Lo dit Sanct Luch recomptarèm,
De Sant Esteve parlarèm.
En aquells temps que Déu fonch nat
E fonch de mort resucitat
E puy al cel s'en fonch montat
Sanct Esteve fonch lapidat.
Miràn, senyors, per qual rahó
Fou lapidat lo sanct Baró:

(1) *Société agricole scientifique et littéraire des Pyrénées Orientales.*
v. XIV.

R^{ea} de historia salomonic.

In principio de vs antequam
terram faceret prius quam abissos constitueret
prius quam produceret fontes aquarum ante
quam montes collocarentur ante omnes colle
s genuit me dominus. **Q**uando
preparabat celos ad eum cum eo cuncta compo
nens. **A**nte omnes. **R** G irum celi circui ui sola &
in fluctibus maris ambula ui in omnem gentem
& in omnem populum primatum tenui supba
& supbium co lla propria uirtute ca leau.
Ego in altissimis habito & thronus meus in colum
na nubis. **S**upba. **R** **E** carite domine
sapientiam de sede magnitudinis tue ut mecum
sit & mecum la ha re ut sciam quid acceptum
sit coram te omni tempore. **D**a mihi
domine sedium tuarum ad sistricem sapientiam.

Perque veherem que Déu ab el fo
 E fahia miracles per son dó.
 Al encontre d'ell corren hi van
 Los criats Libertinans
 E los cruhels Cilicians
 E los altres Alexandrians.

La música que acompanyèm té ben bé la forma antiga propia de la XII centuria y fou la melodia més popular de nostra terra, cantant-se en la esglesia fins al segle XVI.

Lo plany de Sant Esteve se cantava probablement en nostra terra en la metexa forma en que consta era cantat a Sant Salvador d'Aix (1) o sia en l'ofici de set hores del matí després de matines. Lo subdiaca entonava la Epístola y quan n'havia dit un verset, un beneficiat cantava dalt de la trona un verset del plany y continuava axí meteix fins a la fi de la Epístola, de la que aquest plany es una parafrasis. Segons l'Abat Leboeuf la part del plany era cantada per dos escolanets (2).

No tenim cap seguretat de que en nostra terra se cantassen en la XIII centuria los interessants drames litúrgichs que eran cantats a França. La XIII centuria, no obstant, fou com la nota final d'aytals manifestacions de pietat, ja que en aquella època lo drama litúrgich vingué a ésser substituït per los Misteris o Miracles, que tingueren tan gran resonancia arreu. La major part d'aquestes peces eran dedicades a la Verge Maria, com ho fou lo drama d'Elx, escrit en llenga catalana. Aquestes representacions portaren molts abusos, tant en nostra terra com en altres bandes, motivant que'l Concili de Tarragona, l'any 1556, prohibís que's «facen en les esglesies qualsevol gènere de farces o espectacles y també que's diguen cantars o cansons en romans.»

La música religiosa no anava acompanyada, per lo general, en aquell temps, d'instrument de cap mena. L'orga fixa, que existia en alguna esglesia isolada, no era més que una mena de diafonia que

(1) *Biblioteca Nacional*. Fondos Vallière. No obstant a Sant Salvador havian perdut en la XVII centuria la música popular propia del plany y lo cantavan ab lo tó del *Veni creator Spiritus*.

(2) *Traité historique et critique sur le chant ecclésiastique*.

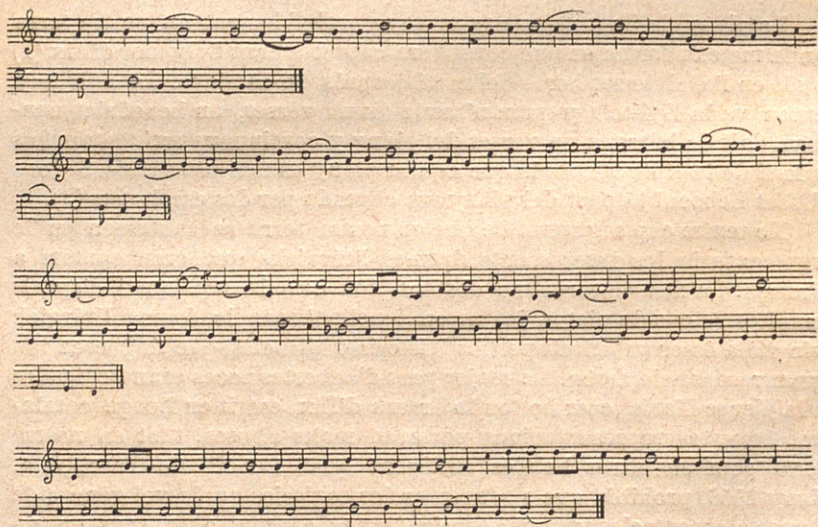
avuy trobaríam irresistible. La extensió de l'orga en la esglesia no tingué lloch sinó fins a la XIV centuria, essent lo constructor mestre d'aytals instruments Nicolau Faber.

S'estilaven quelcom en la XIII centuria les orgues portàtils que anaven mogudes per manubri, o per teclat de cinq, sis o set notes, que's tocava ab la ma dreta, poguent manxar ab la ma esquerra la metexa persona que les portava. Aquestes orgues portàtils eren artísticament molt mellors que les orgues fixes, donchs les veus en elles responien per separat (1).

II

MÚSICA POPULAR

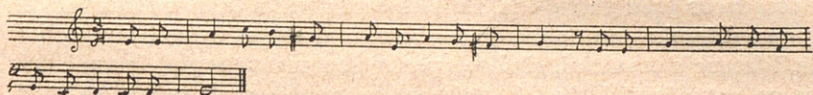
En lo susdit manuscrit de la Biblioteca Chigi de Roma se consignan, ademés del «Plany de Sant Esteve», quatre cants populars del segle XIII o anteriors, algú d'ells an aquesta centuria. A continuació los reproduhim:

(1) L'orga portàtil de taula aparegué en la XV centuria, produhint molt bon efecte. Més tart, en la XVI centuria, als tocadors d'aquesta classe d'instruments portàtils que s'utilisavan per les processons se'ls pagava un sou molt superior a tota mena de músichs. En lo segle XVII aquestes orgues estaban provistes de peus o oportuna basamenta de poch pes, y se construían del tamany d'una tauleta de cosir y quelcom més; ab una orga d'aquesta naturalesa fou acompanyat lo *Stabat Mater*, que's tocà al Beat Josep Oriol, mentres estava agonitzant.

Un estudi d'aquests cants populars, que encara que no s'han mensurats rítmicament, com en nostre temps, ofereixen tots ells un ritme enèrgic, responenent les frases en una compenetració ben establerta, en una xamosa simetria rítmica, posa en evidència la completa subjecció a la escala diatònica, sense cap intermediació de notes cromàtiques com se practica en la escola moderna. Això els hi dona certa identitat ben característica ab les tonalitats gregorianes, que no venen a ésser altra cosa que la divisió de la escala diatònica en determinades regions.

Estem d'acord ab la major part dels literats en que lo nostre Romancer Català té uns orígens tot lo més de la xv centuria; emprò la música no es així. Per de prompte, si feyem un bon garballeix, trobaríam que els temes inicials són molt limitats, donchs molts no són més que variants més o menys capritxoses ab canvis de tons y adhuch de *modus*. No duptem en afirmar que entre nostres cançons, avuy ben vives, n'hi han algunes qu'ofereixen una gran analogia ab les de la xiii centuria que havem presentat y creyem possible que s'han d'aquella època. Entre elles es precis distingir «Lo Comte l'Arnau» y «La Dama d'Aragó»; cal fixar-se particularment en les cadences d'abdues cançons.

Los instruments que'l poble usava, com la flauteta y lo tamborí, lo sach de gemechs, la gralla, etc.... viuen encara al cor de la montanya y són la alegría de nostra gent en ses festes camperoles.

III

MÚSICA TROBADORESCA

La bona època dels Trobadors fou la xii centuria; a mitg segle xiii anaren completament de capa cayguda. Sos versos foren algunes vegades admirables; emprò sa música, en aquesta època, no ofereix gran cosa de particular, resultant, al costat de la música popular, de una inferioritat de sentiment ben manifesta.

En lo primer terç de la xiii centuria vivia encara un trobador, Giraut de Bornioll o Borneill (morí l'any 1220), que era de Aquitània

y estava relacionat ab nostres Comtes Sobirans. Aquest Trobador anà a la Terra Santa, assistí al setge d'Acre y estigué després un hivern ab lo Prímpep d'Antioquia, qui l'honrà en gran manera (1). Allí estudià en Girauth lo cant oriental, aprofitant son sentiment per encabir-lo ab atinada má en la música trobadoresca. Fou lo mellor Trobador y lo mestre dels Trobadors (2). La música d'en Girauth es possible influís poderosament sobre nostres Trobadors y Joglars distingits; emprò no conexèm cap obra en que aquesta influencia vinga a ésser demostrada.

Lo repertori de nostres Trobadors era format principalment per les cançons, los romanç y les pastoreles. Los contorns d'aquestes melodies no eran dibuxats ab gran justesa, per poder distingir lo cant de les distintes formes poètiques ab sola audició de la música. Les melodies, al principi de la composició de la peça, se presentavan fresques y expontanies, perdent ben aviat lo ritme, axí com son queyent agradós. La pastorela era la única que conservava sempre sa frescor característica que feya que tant la estimés l'element popular.

Dels Trobadors discantistes no-n parlarèm en aquest treball, donchs no tenim la menor noticia de sa influencia en la música catalana de la XIII centuria; lo millor de tots en aquell segle fou Adam de la Halle.

Los instruments trobadorescos o artístichs de la XIII centuria viuen encar gran part d'ells. Dels de corda tenim la mandolina actual que no difereix gran cosa de la cítola del segle XIII, ni tampoch hi ha diferencia essencial, sinó sols perfeccionament propi del avenç dels temps, entre la viola de má o guitarra del trobador y la guitarra actual. Entre los de vent se conserva encar avuy la flauta travessera, sense claus, tenint axí meteix l'òboe que ha cambiat lo timbre emprò no la forma, y lo fagot que no es altra cosa que una derivació de la dolçaina del trobador. Los instruments de percussió han romàs quasi tots, especialment les timbales o tímpani que desempenyen un paper tan important en nostra orquesta.

De les antigües violes a rabues avuy no res se-n resa; han sigut substituïts per lo violí y sos atlateres del quintet de corda. La transformació més pregonada es la dels coures, no tenint cap relació ab los del segle XIII, sobre tot ab aquell grant aplech de trompes que feyen sonar nostres sobirants en los àpats de palau y en los actes públichs.

IV

LA DIDÁCTICA MUSICAL

Tres formes o maneres distintes hi havia de ensenyança musical en la XIII centuria. La ecclesiàstica, la trobadoresca o joglaresca y la teòrica universitària.

(1) Manuscrit 1910 de la Bib. del Comte de Chedelham.

(2) Manuscrit 5232 de la Bib. Vaticana.

Joseph R. CARRERAS: La música a Catalunya en la XIII centuria. Lám. III.

La ecclesiàstica se seguia assenyaladament en les catedrals y en los convents de nostra terra, distingintse particularment la catedral d'Arles y los convents de Ripoll, Sant Cugat, Poblet y Santes Creus.

Boeci y Guido d'Arezzo, formaven la trassa d'estudis de la música ecclesiàstica, de la que curaven los xantres; essent anomenat lo director de la escola *capischolus* o *magiscuola*, y derrerament al director dels xantres *magnus magister*. En lo cant ecclesiàstich era terminantment prohibit lo pas d'un registre de veu al altre; la veu sempre tenia qu'esser de gorja o millor de pit.

La ensenyança de la música isqué fora de la esglesia, per iniciativa dels Bisbes, se formaren escoles en los pobles, hon acudien a aprendre los Joglars y Trobadors. No hi hagueren escoles especials independents de la esglesia, fins a la xiv centuria, quals escoles se reunien, ambulantment la major part de vegades, la temporada en que los senyors no volien música, que era per coresma; aquestes escoles s'anomenaven *Scholae mimorum* o *ministorum*. Al Joglar y al Trobador no solsament li era permès passar de la veu de pit a la de cap (falset) sinó que tal habilitat era considerada y estimada com especial enginy.

La ensenyança de la teoria de la música dins los estudis universitaris se donà primer de tot, en terres de llengad'oc, a la universitat de Tolosa, l'any 1229, més tart a la de Montpeller y lo derrer any de la xiii centuria se començà a explicar a la de Lleyda. Los autors que en aytals universitats per la música s'estudiaven eran principalment Boeci, Martianus Capella, y Sant Isidor de Sevilla, essent verament la base del estudi Boeci. Ab aquest autor s'ensenyaven tres classes de música: *La Mondana*, o sia la música de les esferes, venint a esser una explicació del ordre y de la harmonia que regula lo moviment del món; *La Humana*, o sia los principis dels sons emesos per la veu de l'home; y *La Instrumental* o *Orgànica*, que-s referia als instruments. Aquesta ensenyança de les universitats en la forma que-s desenrotllava, no produhia, per falta de degudes pràctiques, homens aptes per compondre una cançó o un himne, si tan sols homens conexedors dels fonaments musicals de la harmonia, que podian disertar ab conexement de la música, compresa llavors entre les arts lliberals.

La pràctica de composició se donava tant sols en les escoles ecclesiàstiques y en les dels pobles, nascudes sots la protecció de la Esglesia. En aquestes escoles se seguia lo sistema tetracordal y hexacordal de Guido d'Arezzo, ab ses corresponents mudances que donaren origen a la anomenada Mà Harmònica.

Per assegurar la afinació en aquestes escoles se valien del monochord, instrument molt curiós que consistia en una corda, extesa dins una caixa de fusta primeta, aguantantse a quisquun extrém ab un puntet. Un puntet movable, colocat a convenient distancia, feya variar les entonacions, qual só se podia fruir mitjançant convenient arquet.

Ningú ha calificat millor la estima que en lo segle de Don Jaume I, era tinguda la música que una de les primeres figures de aquella centuria, Sant Tomás d'Aquí, ab les següents paraules:

«La música ocupa lo primer lloch entre les set arts lliberals. La música celebra en la esglesia los combats y los triomfs de Déu; los Sants la adopten en ses devocions, los pecadors imploren ab ella lo perdó, los tristos s'hi reconforten y los coratjosos tornen ab ella encar més valents. La música es la més noble de les ciencies humanes» (1).

(1) «De arte musical».

ORFEÓ CATALÀ
BIBLIOTECA

BARCELONA

Reg. 1744 v.²
Sig. 78 (46.71) :
M. Car.
17-VIII-C/4

